

TOPONÍMIA DELS POBLES VALENCIANS

BETXÍ

LA PLANA BAIXA

ACADEMIA
VALENCIANA
DE LLINGÜA

AJUNTAMENT
DE BETXÍ

ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA
SECCIÓ D'ONOMÀSTICA

COORDINACIÓ I GESTIÓ
Unitat de Recursos Tecnicolingüístics

RECULL I TEXT
Alfred Remolar i Franch

DISSENY
Vicent Almar

MAQUETACIÓ I GRAFISME
Guillermo Tomás Lull

© Acadèmia Valenciana de la Llengua
Col·lecció: Onomàstica i Toponímia
Sèrie: Toponímia dels Pobles Valencians
Betxí, 113

Editat per: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua
Av. de la Constitució, 284
46019 València
Tel.: 96 387 40 23
Adreça electrònica: avl@gva.es

Amb la col·laboració de l'Ajuntament de Betxí

ISBN: 978-84-482-4811-6
Depòsit legal: V-1607-2008
Impressió: Graphic 3

www.avl.gva.es

BETXÍ

Betxí està situat en la comarca de la Plana Baixa, a 105 metres sobre el nivell del mar i limitat, al nord, pel terme d'Onda; a l'est, pel de Vila-real; a l'oest, pel d'Artana, i al sud, pel de Nules. Encara que en el passat la major part de la població vivia de l'agricultura, en l'actualitat els 5.551 betxinencs treballen, d'una banda, en la taronja i, de l'altra, en les nombroses fàbriques de ceràmica i taulellets que hi ha en la zona.

El terme de Betxí es pot dividir en dos parts clarament diferenciades: una muntanyenca, situada al sud-oest, que comprén els últims estreps de la serra d'Espadà, amb el Solaig (325 m) com a cim més alt, i una segona part, molt més gran, plana, travessada de nord a est pel riu Sec i enmig de la qual trobem l'emblemàtica muntanyeta de Sant Antoni, símbol del poble i des de la qual es té una visió privilegiada de la major part de la Plana Baixa.

Si bé el terme betxinenc només compta amb 21,40 km², és molt ric pel que fa a la toponímia, tant per la gran quantitat de noms de lloc –al voltant de 500 de diferents– com per l'interés històric i filològic que molts d'estos representen, encara que alguns s'han perdut ja definitivament i només se'n pot conèixer l'existència a partir dels documents escrits.

Les primeres notícies de presència humana en el terme de Betxí es troben en els jaciments de Conena i dels Castelletes, que daten, probablement, de l'edat del bronze. Posteriorment s'hi establiren també els ibers, a partir del segle VI a. de C., com confirmen les restes de poblats ibèrics trobades en la muntanyeta de Sant Antoni i en el Solaig.

La romanització és la següent etapa de la qual podem trobar empremta a Betxí: la Torrassa, cases de camp, que devien estar situades al sud-est del terme cap al segle II d. de C., i la bassa Seca, que servia per a regar els cultius dels habitants d'estes cases i de la qual encara hi trobem ruïnes.

De l'època musulmana no sols es conserven restes de construccions i d'altres troballes, sinó que durant molts segles es documenten topònims d'arrel aràbiga, com per exemple *la Ràpita* o *la torre de Benimatxa*, ja desapareguts.

Els cristians, vençuts els musulmans, seran els següents pobladors d'estes terres. A més d'introduir la nostra llengua, també seran responsables, d'una banda, del sistema feudal, que regirà la societat durant els segles posteriors a la Reconquesta i, d'altra, de la religió cristiana. En la toponímia, el feudalisme queda representat pel topònim *Benifet* –que antigament designava la concessió de terres o altres béns feta per un senyor a un cultivador per mitjà de certs pactes i obligacions per part d'este–, mentres que la religió es manifesta en la gran quantitat de noms hagiogràfics com la

muntanyeta de Sant Antoni, la casa de Sant Pere o el camí de Sant Francesc i altres elements relacionats com el Calvari, la Creueta o l'horta del Retor. L'economia estava basada sobretot en la ramaderia –el Bovalar, lloc de pastura– i en els recursos vegetals –les Eres, l'Espartera, el camí de les Vinyes o el Carrascal; són segles de gran tensió social –a les Forques, segurament, penjaven la gent que havia comés algun delictes.

Al començament del segle XVIII, com a conseqüència de la Guerra de Successió, el castellà comença a introduir-se a poc a poc, si més no a nivell escrit. És en este segle quan es documenten per primera vegada topònims castellanitzats: *Pilarete*, *San Antonio*, *la Fuente* o *las Tejedoras*, que donaran pas en el segle XIX, i sobretot en el segle XX, als primers topònims betxinencs d'arrel castellana.

En el segle XX, a més, es desenrotlla definitivament l'economia. Es fan moltes construccions hidrogràfiques per a ampliar la zona de regadiu; els pous, les sénies i els reguers es multipliquen per tot el terme. Així mateix, els avanços tecnològics fan que les vies de comunicació necessiten millores, i dels antics camins es passa a les noves carreteres –la carretera de l'Apeadero o la carretera de la Vilavella.

L'auge econòmic de les últimes dècades ha provocat que moltes persones puguin permetre's una segona vivenda, i és així com les urbanitzacions han proliferat per diferents parts del terme betxinenc. Paral·lelament, es constata un progressiu abandonament de l'agricultura i la pèrdua d'importància del terreny muntanyenc, que, unit al canvi en els hàbits de les persones, estan provocant el progressiu desconeixement dels topònims.

A Betxí destaquen les construccions següents: el Palau-Castell, l'església de la Mare de Déu dels Àngels, el Calvari, l'ermita de Sant Antoni, el xicotet aqüeducte dels Prudencis i el Pantà.

ELEMENTS FÍSICS, POBLAMENT I ALTRES LLOCS D'INTERÉS

Orografia

Cim de Pallerofa	l'Espartera
Colera	la Coma
Conena	la Foia
Cova de l'Hedra	la Mina
Cova de la Bassa (o de Salameto)	la Rabosera
Cova de la Figuereta	les Teixidores
Cova del Manyo	Llom del Captiu
el Collet	Montserrat
el Solaig	Muntanya de les Besses
el Vallet	Muntanya Pelada
els Castelletes	Muntanyeta de Sant Antoni
els Caus de Mira	Penya Lilot
Fondo del Camí Relo	Penya Negra
	Pla de l'Olla

Hidrografia natural

Barranc de la Foia	Barranc del Pontarró
Barranc de la Penya Negra	Barranc del Solaig
Barranc de les Vinyes Roges	Riu Sec (o Anna)
Barranc de Sant Antoni	Toll de la Figuereta
Barranc de Sant Roc	Toll dels Cavalls
Barranc de Xerlit	Toll dels Escurçons

Hidrografia artificial

Aljub de la Penya Negra	Depòsit Regulador
Aljub del Mollaro	el Caixer
Bassa de Dualde	el Pantà
Bassa del Poble	els Prudencis
Bassa Redona	Fonteta de Calardo
Bassa Seca	Fonteta dels Piquers
Basses de les Palasses	Manxeta d'Agustinet
Depòsit del Collet	Manxeta de Josep el de Nelo

Manxeta de Llucià
Manxeta de Vint-i-un Dits
Manxeta del Camí de la Masada
Manxeta del Corral de Seglar
Manxeta del Fondo del Camí Relo
Pou d'Almela
Pou d'Escobedo
Pou d'Escobedo i Besses
Pou de Calassà
Pou de Caietà
Pou de Colon
Pou de Garrofetes
Pou de Jenaro
Pou de l'Amparo
Pou de l'Asseada
Pou de l'Esperança
Pou de la Creueta
Pou de la Tia Barbera
Pou de les Teixidores

Pous de Melxor i Rambles
Pou de Pastora
Pou de Petit
Pou de Sanaüja
Pou de Sant Joan
Pou de Tfolet de la Viuda
Pou del Xato
Pou dels Escobedos
Pou dels Mirons
Pou dels Nelos
Pou dels Pelegrins
Pou dels Rajolers
Reguer de Baix per Amunt
Sénia de Jaume
Sénia de Piquer
Sénia de Quintana
Sénia de Sant Josep
Sénia del Vallet
Sénia dels Fusterets

Poblament

Betxí
Casa d'Adolf
Casa d'Espiritualitat
Casa de Pasqualot
Casa de Sant Pere
Casa del Poalo
Caseta de Boqueta
Caseta de Bovaira
Caseta de Cardet
Caseta de Copa
Caseta de l'Hortolanet
Caseta del Coto
Caseta del Mestre
Caseta del Rullet
Corral de Fuertes

Corral de Galindo
Corral de Pere Ferrero
Corral de Piquer
Corral de Seglar
Corral del Polidet
els Masets
Mas d'Aurèlia
Mas de Dualde
Mas de l'Esmolador
Mas del Tou
Urb. de Montserrat
Urb. El Solaig
Urb. Penya Negra
Urb. Versailles

Altres llocs d'interés

Camp de futbol
Camp de la Foia
Cementeri
Col·legi Miralvent
Col·legi Torrenova
Ermita de Sant Antoni
Escorxador
Fàbrica
Granja de l'Amarillo
Granja del Palillo
Indústria

Instal·lacions esportives
Institut
Magatzem
Mines de Cinabri
Molló
Parany del Cabo
Parany del Rito
Polígon Industrial El Canyaret
Pont de les Regines
Pont de Sant Joan

PRESÈNCIA HUMANA

Partides i paratges

Benifet
Dualde
el Bosquet
el Bovalar
el Caixer
el Camí d'Artana
el Camí d'Onda
el Camí d'Usó
el Camí de la Ratlla d'Onda
el Camí de la Ratlla de Nules
el Camí de la Ratlla de Vila-real
el Camí de les Vinyes
el Camí de Mascarell
el Camí de Nules
el Camí de Sant Francesc
el Camí de Vila-real
el Camí dels Artanencs
el Camp d'Aviació
el Campàs
el Canyaret

el Carrascal
el Clot de l'Oliar
el Cocó del Barber
el Corral de Seglar
el Fondo del Camí Relo
el Molí Llop
el Pantà
el Pilaret
el Pontarró
el Racó de la Gitana
el Rajolar
el Salt
el Sòl de l'Horta
el Solaig
el Vallet
els Albertos
els Alters
els Caus de Mira
els Corralets
els Pouets

l'Espartera
l'Horta de la Bassa del Poble
l'Horta de les Onze
l'Horta del Camí de Borriana
l'Horta del Molí
l'Horta del Molinet
l'Horta del Retor
la Bassa Seca
la Cossa
la Creueta
la Foia
la Font
la Masada
la Mina
la Penya Negra

la Rabosera
la Roqueta
la Torrassa
les Carboneres
les Forques
les Jovades
les Palasses
les Passeres
les Teixidores
les Vinyes Roges
Montserrat
Pasqualot
Sant Antoni
Sant Francesc
Xerlit

Vies de comunicació

Assagador de les Forques
Camí d'Artana
Camí d'Onda
Camí d'Usó
Camí de Bolònia
Camí de Borriana (o de Bella
Guarda)
Camí de Dualde
Camí de l'Espartera
Camí de la Bassa Seca
Camí de la Cossa
Camí de la Creueta
Camí de la Foia
Camí de la Masada
Camí de la Mina
Camí de la Penya Negra
Camí de la Ratlla d'Onda
Camí de la Ratlla de Nules
Camí de la Ratlla de Vila-real
Camí de la Senda de les Jovades
Camí de la Torrassa
Camí de les Forques

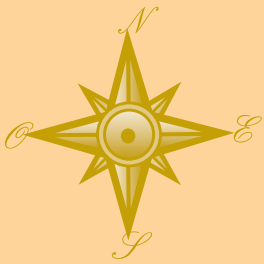
Camí de les Passeres
Camí de les Regines
Camí de les Teixidores
Camí de les Vinyes
Camí de les Vinyes de Piquer
Camí de Mascarell
Camí de Montserrat
Camí de Nules
Camí de Sant Antoni
Camí de Sant Francesc
Camí de Vila-real
Camí del Barranc de Sant Antoni (o de
les Carboneres)
Camí del Campàs
Camí del Cocó del Barber
Camí del Corral de Seglar
Camí del Fondo del Camí Relo
Camí del Molí Llop
Camí del Molló (o del Canyaret)
Camí del Pantà (o de la Font)
Camí del Pilaret
Camí del Solaig

Camí dels Artanencs
Camí dels Caus de Mira
Camí dels Pals (o de les
Palasses)
Caminet del Carrascal
Carretera del Tardà (o de
l'Apedero)

Senda de l'Escombrera
Senda del Solaig
Travessia de Sant Francesc
Travessia del Pontarró
Travessia dels Mirons

Elements físics, poblament i altres llocs d'interés

TERME D'ONDA

- Capital de municipi
- Nucli de població
- Carretera
- Riu
- Barranc
- Séquia, fila, braçal
- Toll, bassa
- Muntanya
- Cova
- Pic, roca
- Obra hidràulica
- Font

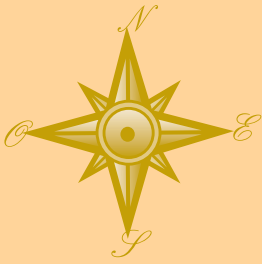
- Mas, casa, corral
- Instal·lacions esportives
- Indústria, fàbrica
- Ermita
- Pont
- Mina
- Molló
- Institut, escola
- Cementeri
- Depressió
- Pla

TERME DE NULES

TERME DE LES ALQUERIES

TERME DE VILA-REAL

Presència humana

TERME D'ARTANA

TERME D'ONDA

TERME DE VILA-REAL

TERME DE LES ALQUERIES

TERME DE NULES

- Capital de municipi
- Nucli de població
- Carretera
- Riu
- Barranc
- Camí
- Partida
- Paratge